

İSHAKZÂDE ZUHÛRÎ'NİN MEKTÛBÂT ADLI ESERİNE DAİR

About The Work Mektûbât of İshakzâde Zuhûrî

Özlem KAHRAMAN¹

¹Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi Eynesil Kamil Nalbant Meslek Yüksekokulu, ozlem.kahraman@giresun.edu.tr, orcid.org/ 0000-0003-1287-2335.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 13.03.2023
Kabul/Accepted: 15.04.2023

DOI:10.20322/littera.1264409

Anahtar Kelimeler

İnşa, mektup, münşeât

ÖZ

İnsanın haberleşme gereksiniminin karşılanmasından doğan mektup, fikir ve sanat hayatının tekamül etmesiyle birlikte şekil ve muhteva bakımından gelişerek çeşitlenmiştir. Başlangıçta maksadın sade, açık ve öz bir dille muhataba aktarılmasını amaçlayan mektuplar, zaman içerisinde hüner gösterilmeye müsait bir sanat dalı hâlini almıştır. Bilhassa Osmanlı döneminde mektup doğru, güzel, edebî yazı yazmayı konu edinen inşa ilminin alt dallarından biri addedilmiş; şekil ve tür bakımından birtakım kurallarla kayıt altına alınmıştır. Geleneğin belirlediği kurallara uygun nesir inşa etmenin inceliklerinden söz eden münşeât mecmualarında mektup kaidelerine ve örneklerine de yer verilmiştir. Söz konusu mecmualardan inşa ve kitabet sanatına yeni başlayan talebelere yol gösterecek şekilde sade bir dille kaleme alınmış olanı da vardır; bu sahada ustalaşmak isteyenlerin talim yapabileceği nitelikte süslü bir dille yazılmış olanı da vardır. Münşeât mecmuaları sayesinde kendilerini geliştirme imkanı bulan münşiler, bu alanın kurallarına vâkif olduklarını ispatlamak, sanat kudretlerini göstermek amacıyla çok sayıda mektup kaleme almışlardır. Mektup artık nazım ve süslü nesir gibi sanatkarın hünerini sergileyebileceği bir alan hâline gelivermiştir. İshakzâde Mehmed Sâlih Zuhûrî'nin farklı içeriklerde, sanatkarane bir üslupla kaleme aldığı Mektûbât adlı eseri de bu mektuplara bir örnek teşkil etmektedir. Zuhûrî'nin muhtelif kişilere, farklı içeriklerde kaleme aldığı mektuplar şairin torunu Ebu İshakzâde Lutfullâh tarafından bir araya getirilmiş; böylece Mektûbât adlı eser ortaya çıkmıştır. Eserin bilinen iki nüshası Paris Bibliothèque Nationale'da ve Mısır Millî Kütühanesi'nde yer almaktadır. Bu makalede tarafımızca yayıma hazırlanacak olan Mektûbât adlı eserin Paris nüshası tanıtılacaktır. Nüsha tanıdıldıktan sonra eserin önemine, şekil ve muhteva özelliklerinde değinilecektir. Son olarak eserden iki mektup örneğine yer verilecektir.

ABSTRACT

Keywords

Construction, letter, münşeât

The letter emerged from satisfying the communication needs of people, and has developed and diversified in terms of form and content, with the evolution of intellectual and artistic life. Letters, which were initially intended to convey the purpose to the addressee in a simple, clear and concise language, have become a branch of art in time, which is convenient to display one's skills. During the Ottoman period in particular, the letter was deemed one of the sub-branches of the science of construction, which discusses writing authentic, beautiful and literary letters. There were such journals written in a plain language to guide students who were new to the art of construction and inscription as well as those journals written in an ornamental language, allowing those who wished to master in writing to practice on it. Münşi, who found an opportunity to improve themselves by means of münşeât journals, wrote many letters expressing the same purpose in different ways in order to demonstrate that they had a good command of the rules of writing and an artistic power. The letter quickly became a field where the artists could display their skills, such as verse and ornate prose. İshakzâde Mehmed Salih Zuhûrî's work called Mektûbât, which was written with a different content and an artistic style, sets an example of such letters. The letters of Zuhûrî, which were addressed to various persons and written in different contents, were brought together by Ebu İshakzâde Lutfullâhi who was the grandson of the poet so that the work called Mektûbât could be presented. Two known copies of the work are in the Bibliothèque Nationale in Paris and in the National Library of Egypt. In this article, the Paris copy of Mektûbât, which will be prepared for publication by

us, will be introduced. After the copy is introduced, the importance of the work, its form and content features will be mentioned. Finally, two letter samples from the work will be included.

Atıf/Citation: Kahraman, Ö. (2023), "İshakzâde Zuhûrî'nin Mektûbât Adlı Eserine Dair", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9/2, 331-340.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Özlem KAHRAMAN, ozlem.kahraman@giresun.edu.tr

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan, kadim zamanlardan beri diğer insanlarla iletişim kurma gereksinimi duymuş; bu ihtiyacını gidermek için çeşitli yollara başvurmuştur. İletişim yöntem ve araçlarının belirlenmesinde duygu ve düşüncelerin aktarılacağı alıcı ya da alıcıların bulunduğu mesafe önemli bir rol oynamıştır. Yakında bulunan alıcılara çoğu kez konuşma ya da işaret yoluyla iletişim tercih edilmiştir. Gönderici uzaktaki alıcılara duygu ve düşüncelerini aktarmak için ise çok farklı yöntemleri denemiştir. Yazının icat edilmediği karanlık çağlarda insanlar muhtelif nesnelere iletişim aracı olarak kullanmışlardır. Yakılan bir ateş, fırlatılan bir ok, saplanılan bir mızrak, uçurulan bir güvercin, çeşitli anlamlara gelebilecek şekilde sicimlere atılan düğümler; duygu ve düşüncelerini uzak mesafelere aktarmak isteyen insanın başvurduğu yollardan sadece birkaçıdır. Yazının icadı ise duygu ve düşünceleri aktarmada sağladığı kolaylık bakımından insanlık için bir milat olmuştur. Mektubun şekil ve içerik bakımından günümüzdeki anlamda kullanılması ise yazının icat edildiği devirlere rastlar. Alıcılara gönderilmek üzere hazırlanan mektupların yazıldıkları nesnelere ise onların zamana karşı dayanıklılığını belirlemede önemli bir rol üstlenmişlerdir. Kil tablet ve hayvan derisine yazılan mektuplar günümüze kadar gelebilirken, papirüs ve kağıt gibi daha az dayanıklı nesnelere yazılanlar zamanın yıkıcı ve yok edici özelliğine dayanamamışlardır (Çakır, 2005: 10-12).

Yazının icadından sonra dilini, tarihini, kültürünü kayıt altına almayı başarmış pek çok millet gibi Türkler de mektubun sağladığı imkânlardan yararlanmışlardır. Türklerin İslâmiyet'i kabul etmeden önce mektuba yazmak fiili ile ilgili bir isim vermeleri, onların mektup ile yazı yazmayı özdeş tuttuklarını düşündürmektedir. Bitimek fiilinden türetilen bitik kelimesinin mektup manasına gelecek şekilde de kullanıldığına Türklerin bilinen ilk sözlüğü Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvânü Lügâti't-Türk* adlı eserinde şahit olunmaktadır. *Dîvânü Lügâti't-Türk*'te bitik kelimesine "kitap; mektup; yazma; yazı; yazış; yazılı şey; kağıt" anlamları verilmiştir (Atalay, 1986: 96). Türkçenin etimolojik sözlüğünü hazırlayan Sir Gerard Clauson ise bitik kelimesine "yazılan her şeyi ihtiva eden genel bir kelime, yazıt, kitap, mektup, belge" gibi manalar yüklemiştir (Clauson 1972: 303). Bu bilgilerden hareketle Türklerin İslâmiyet'ten önceki dönemde mektubu yazı ya da yazılan her türlü şey ile eş anlama gelecek şekilde kullandıklarını söylemek mümkündür.

Türklerin İslâm medeniyeti dairesine girmelerinden sonra mektubun adı, dili, şekli, içeriği değişmeye başlamıştır. Mektuba verilen isimler gönderen ve gönderilenin statüsüne, yazılış maksadına, içeriğine, şekline, uzunluğuna göre çeşitlenmeye başlamıştır. Padişahın tuğrasının bulunduğu mektuplara menşûr, devlet daireleri arasındaki resmî mektuplara tezkire, müzekkere, alt makamdan üst makama yazılan arz-ı hâl mahiyetindeki

mektuplara ruk'a, arıza, pusula niteliğindeki küçük mektuplara ise şukka, nemîka adı verilmiştir. Arapça mektup ve Farsça nâme ise türü genel manada karşılayan ve yaygın olarak kullanılan iki kelimedir (Çakır, 2005: 5; Şemseddin Sami, 1901). Başlangıçta sade, açık, anlaşılır bir dille meramı alıcıya anlatmayı hedefleyen mektuplar, bilhassa 16. asırda Arapça ve Farsça kelimelerin Türk edebiyatına istilasından nasiplerini almışlardır. Arap ve Acem dillerine, edebiyatlarına, kültürlerine vâkif olmak fasih ve belîğ bir mektup kaleme almanın başlıca şartlarından biri sayılır hâle gelmiştir (Tansel, 1964: 386). Erbabınca vaz ve tespit edilen kurallara uygun, fasih ve belîğ nesir vücuda getirmeyi konu edinen ilmü'l-inşanın alt kollarından birinin de mektuplar olması, bu türün şekline ve içeriğine verilen önemi gözler önüne sermektedir (Gökyay, 1974: 17). Doğru, güzel, sanatlı mektup yazmaya verilen önem, bu alanla ilgili hususî eserlerin tertip edilmesine vesile olmuştur. Ahmed-i Dâ'î'nin Teressül'ü bu konuda yazılan ilk eserdir. Şair bu eserinde mektup yazarken yapılması ve yapılmaması gerekenler üzerinde durmuş, günümüz kompozisyon kurallarına yakın bilgiler vermiştir (Derdiyok, 1994: 56). Dâ'î'nin bu önemli eserinden sonra resmî ve özel yazışma kurallarını, mektup kaidelerini ve örneklerini anlatan münşeâtların sayısı hızla artmıştır.

İshakzâde Zuhûrî'nin Mektûbât'ı inşa sanatına örnek teşkil edebilecek, devrinin ve kendi hayatının bilinmeyenlerine ışık tutabilecek bir eserdir. Bu makalede Zuhûrî'nin kaynaklarda adı geçmeyen, torunu Lutfullâh Efendi'nin himmetiyle derlenen Mektûbât adlı eserin Paris nüshasının tanıtımı yapılacaktır. Öncelikle genel bir perspektif oluşturmak amacıyla münşinin hayatı hakkında bilgi verilecektir. Zuhûrî'nin biyografisinin ardından Mektûbât'ın Klasik Türk Edebiyatı sahasına sağlayacağı katkılar üzerinde durulacaktır. Eserin önemine değinildikten sonra Paris nüshası tavsif edilecektir. Ardından mektupların tertip edilme şekline, yazarken dikkat edilen rükünlere değinilecektir. Eserin muhtevası bölümünde ise yazılan mektupların türleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Son olarak Mektûbât hakkında genel bir izlenim oluşturması amacıyla eserden iki mektup örneğine yer verilecektir.

1. İshakzâde Zuhûrî'nin Hayatı

Doğum tarihi kesin olarak tayin edilemeyen Zuhûrî'nin asıl adı Mehmed Sâlih'tir. İstanbul'da doğan şair, Karabagî İshak Efendi'nin oğlu olmasından dolayı İshakzâde lakabıyla maruf ve meşhurdur (Kahraman, 1996: 1718). Safâyî Tezkiresi'nde Zuhûrî'nin Ebû Saîd Efendi'den mülâzım olduğu ifâde edilmektedir (Çapan, 2005: 366). Verilen bu bilgi, Şeyhî Mehmed'in Vekâyi'ü'l-Fuzalâ adlı eserinde değişiklik göstermektedir. Söz konusu eserde Mehmed Sâlih Zuhûrî'nin Molla Ahmedzâde Nûh Efendi'den mülâzım olduğu dile getirilmektedir (Ekinci, 2018: 1035). 1047 yılının Zilhicce ayında babası Mekke-i Mükerreme kadılığına tayin edildiğinde, Zuhûrî de onunla birlikte giderek hac farızasını yerine getirmiştir. Avdetinin akabinde Molla Çelebi'nin ilminden istifade etmiştir. Muhtelif medreselerde görev yaptıktan sonra 1080 Ramazan'ında Bursa, 1081 Rebiü'l-ahir'inde Galata kadılığına tayin olunmuştur (Ekinci, 2018: 1036). Tuhfe-i Nâ'ilî'de Mehmed Sâlih Zuhûrî'nin hattatlık yönü üzerinde durulmuştur (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 598). Mısır'da medfun olan Zuhûrî'nin 1083'te vefat ettiği konusunda Safâyî, Mehmet Nâil, Şeyhî Mehmet hemfikirdir. Sadece Mehmet Süreyya'nın Sicill-i Osmanî adlı eserinde şairin ölüm tarihi 1073 Receb'i olarak zikredilmiştir. Kaynaklarda şairin mürettep bir divanının, müşkil

konulara dair risalelerinin, makalelerinin bulunduğundan söz edilmektedir (Ekinci, 2018: 1036; Çapan, 2005: 366). İncelememize konu olan Mektûbât adlı eserden kaynaklarda bahsedilmemektedir.

2. Mektûbât Adlı Eser

2.1. Mektûbât'ın Önemi

Zuhûrî'ye yer veren muhtelif biyografik kaynaklarda şairin mürettep bir divanının, zor meselelere dair risalelerinin bulunduğu belirtilmiştir. Zikredilen eserlerden İshakzâde Zuhûrî Divanı da bir yüksek lisans çalışması ile ilim dünyasına kazandırılmıştır. Mevcut biyografik kaynaklarda Mektûbât adlı eserin varlığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Kaynaklarda adı geçmeyen Mektûbât'ın tanıtımı ve yayımlanması, Klasik Türk Edebiyatı sahasına bilinmeyen bir eserin kazandırılmasını sağlayacaktır. Bundan maada Mektûbât, müellifinin şahsî ve edebî yönüne, dönemin tarihî hadiselerine, sosyal hayatına, gelenek ve göreneklerine ışık tutabilecek mahiyette zengin bir içeriğe sahiptir. Zuhûrî'nin his ve fikirlerini tüm içtenliğiyle dile getirdiği şahsî mektupları onun karakteri ve insanlarla ilişkisi hakkında okuyanlara birtakım ipuçları sunmaktadır. Münşi resmî bir üslupla kaleme aldığı mektuplarında ise objektifini devrin sosyal, siyasî, iktisadî, tarihî olaylarına yöneltmektedir.

Eserde Zuhûrî'nin biyografisine katkıda bulunabilecek bilgiler mevcuttur. Müderrislik ve kadılık gibi üst düzey görevleri ifa eden Zuhûrî yazdığı talep-nâme, iştiyâk-nâme, muhabbet-nâme türündeki mektuplarda kendi hayatının bilinmeyenleri hakkında birtakım ipuçları vermektedir. Mektubun iç dökme ve samimi olma özelliğinden istifade eden münşi şahsî isteklerini, özelemlerini, hırslarını, kaygılarını bu türlerde dile getirmiştir. Zuhûrî'nin yaşadığı maddî sıkıntılar, şahsî ikbal hevesleri, azil kaygıları ve bundan kurtulmak için aradığı çareler bu tarz mektuplara aksetmiştir. Mektûbât mensur olarak kaleme alınmış olmakla birlikte, aralara manzum parçalar da serpiştirilmiştir. Bu manzumeler arasında münşiye ait olanlar da vardır. Li-münşiihi başlığı altında verilen bu şiirler arasında Zuhûrî Dîvânı'na girmemiş olanlar bulunabilir. Mektûbât'ta bulunan şiirler ile Zuhûrî Dîvânı mukayese edildiğinde şairin bilinmeyen şiirleri ortaya çıkabilir. Eserin müellifinin edebî ve şahsî tarafını aydınlatan bu yönünün dışında bir de sosyal cephesi vardır. Söz konusu eserde bulunan şikayet-nâmeler devlet kademelerinin aksayan yönlerine, şahsî münakaşalara; tehniyet-nâmeler tayin ve fetih gibi tarihi hadiselere, ıyadet-nâmeler insanları sıhhatinden eden ve yaygın olan hastalıklara, şefkat-nâmeler kişilerin buldukları mevkiye hangi şahıslar aracılığıyla geldiklerine, davet-nâmeler devrin eğlence hayatına ayna tutmaktadır. Hulasa Mektûbât adlı eserin yayımlanması hem Klasik Türk Edebiyatı sahasına bilinmeyen bir eserin kazandırılmasını hem de Zuhûrî'nin şahsî ve edebî kimliğine, devrine ışık tutulmasını sağlayacaktır.

2.2. Mektûbât'ın Nüsha Tavsifi

Mektûbât adlı eser, Zuhûrî'nin mektuplarının torunu Ebu İshakzâde Lutfullâh tarafından derlenip yazıya geçirilmesi ile vücuda gelmiştir. Eserin Mısır Millî Kütüphanesi'nde ve Paris Bibliothèque Nationale'da olmak üzere bilinen iki nüshası vardır. Mısır Millî Kütüphanesi, Türkçe Yazma Eserler bölümünde eser Münşeât adıyla kayıtlıdır. Münşeât adıyla kayıtlı olan eserin demirbaş numarası Edebi Türkî Talat 149'dur. Diğer nüsha ise Paris Bibliothèque Nationale Türkçe El Yazmaları bölümünde, 1 à 1419 numarada kayıtlıdır. Burada Paris Bibliothèque Nationale'da Mektûbât adıyla kaydedilen nüsha tanıtılacaktır. 19x10 mm. ebadında olan

Mektûbât'ın üst kapağında kahverengi lake cilt üzerine rumi bezemeler yapılmıştır. Üstten ayırma şemseli, salbekli olan eserde miklep ve şiraze yoktur. Alt kapakta ise tabiat manzarasını havi bir minyatür bulunmaktadır. İkinci varağın a yüzünde eserin istinsah tarihi olarak 1172 tarihi düşürülmüştür. Ayrıca eserin 2a yüzünde Saîd Hayret adına bir temellük kaydı vardır. Nohudî renkte, aharlı kağıt üzerine yazılan eser 71 varaktan, her sayfa 13 satırdan meydana gelmektedir. 54b ve 55a sayfaları boştur. Eser ikinci varağın b yüzünde bulunan müzehhep bir serlevha ile başlamaktadır. Altın renginde olan cetvellerin etrafına siyah mürekkeple tahrir çekilmiştir. Mektupların irsal olduğu kişilerin, şairlerin adları ile şiir başlıkları sürh mürekkeple yazılmıştır. Ayetlerin üstüne de sürh mürekkeple hat çekilmiştir. Talik yazı stili ile kaleme alınan eserin her varağının b yüzünün sol alt kısmında, bir sonraki sayfanın ilk kelimesini gösteren rekabe kaydı bulunmaktadır.

Başı: Bismillâhirrahmânirrahîm Sûret-i tigrâ-est zi-şâh-ı kerîm. Hamd-i bî-had ol müffzü'l-hayr ve'l-cûd ve münşî-i nizâm-ı vücûda ki insânı ahsen-i takvîmde ibdâ' idüp...

Sonu: O rütbe mübtelâ-yı şâhid-i ihlâsın olmuş kim

Sabâh ahşâm idüp ezkârın ile 'arz-ı 'aşk eyler

2.3. Mektûbât'ın Şekil Özellikleri

Osmanlı döneminde mektuplar manzum, mensur, manzum-mensur olmak üzere üç farklı şekilde yazılmışlardır. Manzum mektuplar mensur mektuplara göre sayıca az bir yekunu tutmaktadır. Fevziye Abdullah Tansel'e göre böyle bir nicelik farkının oluşmasının nedeni münşilerin secilerden, söz oyunlarından ve sanatlarından, ses tekrarlarından yararlanarak nesri sanat kudretlerini göstermeye elverişli hâle getirmeleridir (Tansel, 1964: 390). Bu görüşe dayanarak münşilerin nesri şiirleştirdikleri için manzum mektup yazmaya daha az rağbet ettikleri söylenebilir. Bağdatlı Rûhî'nin devrinin şairlerinin ahvalini sual ettiği mektubu, bir dilbere gönül veren Pârepârezâde Ahmet Çelebi'nin düştüğü aşk derdini dostu Lâmi'î Çelebi'ye anlattığı mektubu, Neylî'nin bir dostunun nazmettiği mektuba özenerek yazdığı mektubu manzum mektupların en tanınmışlarından (Kaya, 2007:115-126; Sevgi, 1994: 73-83). Deli Birâder Gazâlî'nin yazdığı mektup, Zâtî'nin, Rûmî'nin, Cafer Çelebi'nin ona yazdıkları cevaplar ise manzum-mensur karışık mektupların bilinenlerindedir (Alpay Kut, 1974: 223-252). İncelememize konu olan eser mensur olarak kaleme alınmıştır. Münşi nesir hâlinde yazdığı mektupların arasına şiir parçaları serpiştirmeyi ihmal etmemiştir. Mektupların içeriklerine uygun olmasına dikkat edilen bu şiirler genellikle Farsçadır. Aynı zamanda şair kimliğine de sahip olan Zuhûrî, li-münşiihi başlığı altında kendi şiirlerine de yer vermiştir. Münşi nesrin arasına nazım parçaları serpiştirerek şiirin sanatsal kudretinden yararlanmak, anlatımının yeknesaklığını kırmak, eserini tezyin etmek istemiş olabilir.

Osmanlı döneminde mektupların yazılış şekli manzum, mensur, manzum-mensur gibi kaba hatlarla belirlenmiştir. Şiiri vezin, kafiye, redif, söz sanatları ile kayıt altına alan gelenek mektuplara da birtakım kalıp ifadeler, bölümler, kurallar koymayı ihmal etmemiştir. Hatta bu kuralları ve hazır mektup örneklerini havi eserler tertip edilmiştir. Ahmed-i Dâî Teressül adlı eserini yazarak bu konuda ilk adımı atmıştır. Mektuplar bugünkü hitap sözlerini karşılayan, alıcının unvanını belirten elkab ile başlar. Ardından ibtida bölümünde

mektubun takdim edildiği kişiye hürmet ve selamlar iletilir. Meramın anlatıldığı kısma geçişi sağlayan bölümün adı tahallüstür. Münşi tahallüsten sonra mektubu yazma amacını açıklamaya başlar. Mektubun yazılış maksadının bulunduğu bölüme talep denilmektedir. Maksadın anlatılmasından sonra cümlelerin ve ifadelerin toplandığı bölüme intihâ adı verilmektedir. Genellikle her mektup alıcıya dua ile biter. Duadan sonra mektubu gönderenin imzasına yer verilir (Derdiyok, 1997: 665-671). Zuhûrî'nin Mektûbât adlı eserinde bu kural sıralamasına bire bir uyduğunu söylemek mümkün değildir. Münşi mektuplarına bazen elkab ile bazen de alıcıya hamd ve senaların yer aldığı ibtida bölümü ile başlamaktadır. Asıl konuya geçilmeden önce girizgah mahiyetinde olan tahallüs bölümünde münşi genellikle arza-dâşt-ı dâ'ileri budur ki, ricâmız budur ki, memûldür ki gibi kalıp ifadeleri kullanmıştır. Mektubun yazılma gayesinin yer aldığı talep bölümü ise hemen hemen her mektupta vardır. Zuhûrî bağlı bulunduğu geleneğe uyarak genellikle mektuplarını muhataba dua ile bitirir. İmza bölümü ise yoktur. Bu durum, mektupların Zuhûrî'nin torunu Lutfullâh Efendi tarafından derlenmesine bağlanabilir.

2.4. Mektûbât'ın Muhteva Özellikleri

Klasik Türk Edebiyatı sahasında yazılan mektuplar, muhtevalarına göre çeşitli sınıflandırma ve adlandırmalara tâbi tutulmuşlardır. Yetkili makam ve kişilere gerçekleşmesi umulan bir isteğin iletildiği mektuplara talep-nâme, rahatsızlık duyulan bir olayın bildirildiği mektuplara şikâyet-nâme adı verilmiştir. Bir hâlin muhataba bildirildiği mektuplar için ise Arapça bildirmek anlamındaki ilâmdan türetilen ilâm-nâme kelimesi kullanılmıştır. Resmî bir kuruma ya da herhangi bir kişiye bir nesne gönderilirken onun yanına iliştirilen mektupların adı irsâl-nâmedir. Görülen bir iyiliğe karşılık, minnet ve şükran duygularının dile getirildiği mektuplar ise şükür-nâmedir. Meslekte terfi, bir şehrin ya da kalenin zapt edilmesi gibi sebeplerle kaleme alınan mektuplara ise tehniyet-nâme denmiştir. Çağımızda referans ya da tavsiye mektupları olarak bilinen mektupların Osmanlı dönemindeki karşılığı şefkat-nâmedir. Bu mektuplarda kendisine itimat edilen birinin iyi hasletlerinden bahsedilerek onun uygun bir işe yerleştirilmesi ya da ona iyi muamelede bulunulması talep edilir. Alıcının manevî derinliği olduğuna inandığı birinden dua istemesi, göndericinin muhatabına kendiliğinden dua etmesi neticesinde ise duâ-nâme denilen mektup türü ortaya çıkmıştır. Bu tarz mektuplarda muhatabın dileklerinin yerine gelmesi, kötülüklerden masun olması için dua edilir. Günlük hayatta yaşanan acı ve tatlı olayları, gelenek ve görenekleri konu edinen mektuplar da ayrı başlık altında incelenmiştir. Bir vefat haberinden duyulan üzüntüyü konu edinen, muhatabı teskin etmeye çalışan mektuplara taziyet-nâme adı verilmiştir. Muhatabın sünnet düğününe, evlenme merasimine, eğlence meclisine, misafirlğe davet edildiği mektuplar davet-nâme türü altında incelenmiştir. Hususî ilişkiler neticesinde yazılan mektuplar da ayrı bir başlık altında kategorize edilmişlerdir. Bir dosta duyulan hasretin, sevginin, kuvvetli şevk ve heyecanların dile getirildiği mektuplara iştiyâk-nâme, maşuka yazılanlara aşk mektubu denmiştir (Çakır, 2005: 106-148). İncelememize konu olan Mektûbât ise yukarıda tanımlı yapılmaya çalışılan türlerin çoğunu muhtevidir.

Mektûbât besmelenin, Allâh'a hamd, Hz. Peygamber'e salat ve selâmın yer aldığı bir mukaddime ile başlar. Ayrıca bu bölümde İshakzâde Zuhûrî'nin mektuplarının Lutfullâh Efendi'nin himmetiyle bir araya getirildiği ifade edilmiştir. Eserin 55b ve 57a sayfalarında Lutfullah Efendi'nin yazdığı mektuplara da yer verilmiştir. Kırk tane mektup bulunan eserin 59a, 61a, 63a, 65a, 66a, 67b, 68b, 70a yüzlerinde muhatabın isminin bulunduğu satırlar

boş bırakılmıştır. Taleb-nâme, tehniyet-nâme, şefkat-nâme rağbet edilen türlerin başında gelmektedir. Münşinin kendisi ya da bir başkası adına isteklerde bulunduğu arz-ı hâller, diğer bir adıyla taleb-nâmeler sayıca en fazla olan türlerdir. Zuhûrî Rumeli kazaskeri Asmî Efendi'ye hitaben kaleme aldığı arz-ı hâlinde, Vücûdîzâde denilmekle meşhur bir şahsın içine düştüğü maddî sıkıntılardan kurtarılmasını talep etmiştir. Münşi ahbaptan birinin ağzından Memikzâde Efendi'ye yazdığı arz-ı hâlde ise mezkur kişinin mülazemet silsilesine ilhak edilmesini istemiştir. Sadrazam Ahmed Paşa'ya yazılan bir arz-ı hâlde iflas ettiğini, alacaklıların beklediğini söyleyen münşi, muhatabından bir tevliyet ihsan etmesini beklemektedir. Üstat Abdullah Efendi'ye hitaben yazılan taleb-nâmede ise Zuhûrî kendisine muvafık bir dersin tevdi ve ihsan edilmesini istemektedir. Musıla medreselerinden birine tayin olmak talebini ise Şeyhülislam Bolulu Mustafa Efendi'ye iletmektedir. Aynı zata yazdığı bir başka arz-ı hâlinde ise işle ilgili bir müşkilinin halledilmesini talep etmektedir. Daha ziyade bulunduğu resmî görevle ilgili taleplerini yetkili makamlara ileten Zuhûrî'nin bir de özel bir isteğini içeren bir mektup bulunmaktadır. Bu mektupta bir dosttan balık avlayıp kendisine göndermesini istemektedir. Görevde terfi etmek, başarı göstermek, önemli bir makama atanmak vesilesi ile kaleme alınan tehniyet-nâmeler de Mektûbât adlı eserde bulunmaktadır. Sâfîzâde Efendi'nin fetva makamına tayin edilmesinden dolayı onu tebrik etmek amacıyla bir tehniyet-nâme yazılmıştır. Vezir Ahmed Paşa'ya tehniyet-nâme yazılmasının sebebi ise Kandiye Kalesi'nin fethidir. Mektûbât'ta Zuhûrî'den başka, Lutfullâf Efendi'nin de kaleme aldığı bir tehniyet-nâme bulunmaktadır. Lutfullâh Efendi Yenişehir kadısı iken kaleme aldığı söz konusu mektubunda biraderini sadr-ı Anadolu'yu teşrif ve tezyin etmesinden dolayı kutlamaktadır. Günümüzde referans ya da tavsiye mektubu olarak bilinen türe karşılık gelen şefkat-nâmeler de eserde kendine yer bulmuştur. Rumeli kazaskerliğine tayin olan Şeyhzâde Mehmed Efendi'ye hitaben yazılan şefkat-nâme ile Mehmed Reşîd bin Yûsuf'un mülazım zümresine dahil edilmesi istenmiştir. Anadolu Efendisi Feyzullâh Efendi'ye tahrir olunan şefkat-nâmede ise Resûl Efendi'nin muvafık bir medreseye yerleştirilmesi talep edilmektedir. Ahbaptan birine yazılan şefkat-nâmede önce Halebî Mustafa Çelebi'nin hoş sohbet, her parmağında bir marifet olduğu söylenerek onun iyi hasletlerinden bahsedilmiştir. Ardından kendisine karakter bakımından kefil olunan şahsa ihsanlarda bulunulması, işlerinin kolaylaştırılması muhataptan talep edilmiştir. Eserde bulunan şikâyet-nâme ise o devirde yaşanan hususî anlaşmazlıklara ışık tutmaktadır. Şehr-i Zûr Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın kethüdası İbrahim Ağa'ya tahrir olunan şikâyet-nâme, Mehmed Çelebi'nin Ahmed Paşa'da bulunan borcunun zamanında ödenmemesi üzerine kaleme alınmıştır. Şikâyet muhataba iletdikten sonra, Mehmed Çelebi'nin Ahmed Paşa'da bulunan akçesinin Müftîzâde Nûh vasıtasıyla tahsil edilmesi rica olunmuştur. Bir nesne gönderilirken yanına ilave edilen irsâl-nâmeler de Mektûbât adlı eserde mevcuttur. Veziriazam Ahmed Paşa Kandiye Kalesi'nde iken ona hitaben yazılan irsâl-nâme bunlardan biridir. Bu mektup vasıtası ile mezkur Paşa'ya Resûl Efendi tarafından merhum Nasûh Paşazâde Ömer Bey'in terekesinden kalanların gönderildiği bildirilmektedir. Nasûh Paşazâde Ömer Bey'in terekesinde bulunan birkaç kıta Şeyh hattı, birkaç kitap, cetvel, pergel veresinin rızası alınarak Paşa'ya gönderilmiştir. Diyarbakır'da bulunan Zahîrüddîn Efendi'ye hitaben de bir irsâl-nâme yazılmıştır. Söz konusu mektupta Râfîzîlerin tahsili konusunda serbest davranan Şemseddîn Paşa ve Ahmed Paşa'nın tahkiki hususunda Müftîzâde Nûh Çelebi'nin vekil kılındığı, bu konuya dair vekalet-nâmenin de kendisi

ile birlikte Zahirüddîn Efendi'ye gönderildiği bildirilmiştir. Münşinin hususi ilişkilerine dair iştiyâk-nâmeler, muhabbet-nâmeler, duâ-nâmeler de Mektûbât'ta kendisine yer bulmuştur. Zuhûrî Hicaz'dan Mekke-i Mükerrerme'de bulunan Abdülkerim Efendi'ye hitaben yazdığı iştiyâk-nâmede üstadını çok özlediğini, bu hasreti dindirmek için kendisine mektup irsal etmesinin elzem olduğunu dile getirmiştir. Bir mümtaz ve dil-nüvaz dilbere yazılan mektupta ise, ona duyulan sevgi, bağlılık, hasret ifade edilmiştir. Minkârîzâde'ye hitaben yazılan mektupta ise muhatap ile bazı konuları tekrar mütalaa etmek arzusu dile getirilmiştir.

2.5. Eserden Mektup Örnekleri

[34a] Şehr-i Zûr Beglerbegisi Ahmed Paşa'nın Kethüdâsı es-Seyyid İbrâhîm Aga'ya Tahrîr Olunmuştur

Fahrû's-sâdâtü'l-kirâm İbrâhîm Aga Hazretleri'ne selâm-ı serzeniş olunduktan sonra sâdâtü'l-'âdât olan 'âdâtü's-sâdât iktizâsıyla pürsiş-i hâl-i zâra mesâg olursa el-minnetü'llâhi te'âlâ teceddüd-i ni'am-ı gayr-ı mütenâhiye-i lâhîyenin edâ-yı şükründe izhâr-ı 'aciz ü kusûr ile se-sîne şeffî-i yevmü'n-nüşûr itmedeyüz. Habbezâ benüm rûhum bizim Mehemed Çelebi'nin Paşa'da olan akçesinin tahsîli husûsunda bunda iken 'aceb lâf u güzâf idüp elbette Diyârbekir'de tahsîl idüp irsâl iderüz diyü kefil-i bi'l-mâl olup hüccet itdirmiş idiniz ki [34b] Diyârbekir'de Hazzâfîzâde Zahirü'd-dîn Efendi ma'rifetiyle Müftîzâde Nûh Efendi'ye teslim idesiz. Biz beste-çeşm-i basîret dahî dürûg-ı maslahat-âmîz ü firîb ü nîreng ile nûvâzenize aldanup ol lakkâm-ı şer'a râm olmaz ve şekîme-i hük-m-i lâhî ile sükûn bulmaz vahşî-nihâd ve sa'b-inkiyâdı dest-i ferahından remîde idüp Müftîzâde'ye pey-der-pey mekâtîb-i ihtimâm-fermâ ile îrâs-ı derd-i ser eylemişdik. Bir niçe hayâl-i ümîd husûsuyla mübtelâ-yı derd-i mâlihûlyâ olup dîde-bân-ı terakkub u intizâr idik. Mısra: Hoşâ helvâ-yı nevmîdî zehî pâlûde-i hicrân Bi'l-âhare tecerru'-ı şerbet-i nâ-güvâr-ı gülû-sûz-ı ye'sile telh-kâm olup ol hukûk-ı 'ibâdullahın kâzî-i mahkeme-i rûz-ı cezâ huzûrunda ihkâk olunması ve herkesin a'mâl-i nâ-sütûdesi sencîde-i mîzân-ı dârü'l-'adli-i mahşer olup [35a] mükâfât olması fi'len ve kavlen münkesir olan Paşa-yı muzlime-fermânın hedef-i sihâm-ı gazab-ı lâhî olmaga şâyeste olan sîne-i pür-kînesi hadeng-i hârâ-güdâz-ı âh-ı mazlûmâna pür-nişâne itmede kaldık. Benüm rûhum 'âkıbet-endîşlik idüp ol câ'ire kelimât-ı âteş-te'sîr-i nush u pend ile serzeniş-künân dil-i pûlâd-nihâdını nerm idüp mezbûrun mâlini tahsîl ü irsâle sa'y buyurasız. Vallâ 'âkıbet kâr-ı ma'lûm-ı sa'âdetdir. Dünyâda şerr ü şûrundan vâcibü'l-ictinâb olan eşhâsın emvâlini havf-i tarîk-ı hâtıra getürmeyüp kîse-i ser-be-mühr ile irsâl idüp mezbûr gibi âdemin mâlini serdâb-ı tesvîfde komak edyândan hiç bir dînde revâ olmadığı ma'lûm-ı 'ukalâdır.

[36a] Bu Dahî Burusa Kassâmı İken Mezbûra Tahrîr ü İrsâl Olunmuştur

Dest-i yârî nesîm-i sadâkat şemîm-i hulûs ile zemîn-i vefâ rehîn-i hadîka-i bahârzâr-ı dilde rîzân olan gül-berg-i du'â tûde tûde nisâr-ı bezm-i senâları kılındığı inhâsıyla bu güne nikâb-endâz-ı çehre-i râz oluruz ki istifsâr-ı hâl-i zâra nîm-nigeh-i iltifât revâ-dâşte-i çeşm-i nahvetiyâne-i istignâ-âşînâları olursa el-minnetü'llâhi te'âlâ gülşen-i vücûd fasl-ı rebî-i hoş-dem Mesîh-i i'câz-ı hayâtla şâdâb olup hemvâre mesned-nişîn-i te'azzüz ü nâz gedâyân-ı halka-zenândur. Lütufalarına fart-ı merâhim-i dil-nûvâzânelerinden [36b] men'-i 'asâ-yı dürer-paş zecr ü men' idüp duhûl-ı bezm-i hâsü'l-hâs-ı efdâle îmâ-yı küşe-i çeşm-i 'inâyetleri ile ruhsat u müsâ'adeden hâlf olmamaları du'âsından hâlf degiliz. Hulûs-endîş-i taraflarından temşiyet-i maslahat-ı ma'hûdaları için deryâ-yı pehnâ-yı

meşakkatde pâre-sâz-ı keştî-i ebkîne-i mânend-i vücûd olan Emînzâde yediyle Aga-yı ma'hûda mektûb-ı i'câz-üslûbları vusûl buldukda hezâr mevâ'id-i 'arkûbiyye ile kâmet-i lütuflarını ruhsat-dâde-i reftâr-ı şimşâd-ı girîbâne itdürüp rikâb-ı eşheb-i nâz u istignâya vaz'-ı kadem-i nahvet ile tezelzül virerek 'arûs-ı nâz-perver matlabların âgûş-ı husûle almışdur. Hakkâ ki bu 'asr-ı bî-hakikat-pesend ve vefâdârî-i düşmende bu mertebe hıdmet-güzârı ve cân-sipârı bî-bürde-i mi'râc-ı istigrâb olduğu cây-ı istigrâb degüldür. Böyle zahmet-i vücûd-fersânın [37a] mükâfâtı der-'uhde-i kuvâ-yı beşeriyye olduğu mahall-i irtiyâb degüldür.

SONUÇ

Haberleşme geleneğinin en eski biçimlerinden biri olan mektup, fikir ve sanat hareketlerinin gelişmesi ile birlikte edebî bir hüviyete de haiz olmuştur. Başlangıçta maksadı açık, kısa ve öz bir şekilde muhabata aktarmayı amaçlayan mektuplar, bilhassa Osmanlı döneminde daha süslü hâle gelmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeyi istila ettiği devirlerde maksat çoğu zaman secili ve süslü ifadelerle feda edilmiştir. Klasik Türk Edebiyatı mektubu hem kabiliyet gerektiren bir sanat dalı olarak görmüş hem de onu diğer edebî türlerin içerisinde kullanmıştır. Mektuplar kolay anlaşılır ve akıcı olması, kahramanın içinde bulunduğu ruh hâlini samimi ve etkili bir şekilde aktarması, okuyucuda tecessüs hissini harekete geçirmesi, anlatımın tekdüzeliğini kırması cihetiyle bilhassa mesnevilerde bir anlatım tekniği olarak da kullanılmıştır. Sanatsal bir alanda işlenen mektupların bazıları haberleşme işlevlerini de yerine getirmeye devam etmişlerdir. İshakzâde Zuhûrî'nin incelememize konu olan Mektûbât'ı da böyle bir eserdir. Münşi mektup türünü sadece kabiliyetini ortaya koymak için tercih etmemiş, aynı zamanda onun haberleşme işlevinden yararlanmıştı. Zuhûrî müderrislik ve kadılık gibi iki önemli mesleği icra etmesinden dolayı devrinin önde gelen devlet ricaline muhtelif içeriklerde mektuplar kaleme almıştır. Resmî nitelikte sayılabilecek bu mektupların yanı sıra münşinin özel hayatına ışık tutabilecek mektuplar da bulunmaktadır. Bu mektuplar münşinin hem yaşadığı devrin olaylarına hem de şahsî hayatına bir ayna tutması bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu dönemde meydana gelen sosyal hareketlilikleri, bu olaylara karşı alınan tedbirleri, devlet kademelerinin aksayan yönlerini, insanları etkileyen salgın hastalıkları ihtiva etmesi eserin toplumsal cihetini meydana getirmektedir. Zuhûrî'nin ve Lutfullâh Efendi'nin sevdiği ve yakın bulunduğu insanlara hitaben yazdıkları hususî mektuplar ise onların şahsî beğenileri, istekleri, yergileri hakkında okuyanlara bilgi vermektedir. Mektubun bu bireysel yönü Zuhûrî'nin ve onun torunu Lutfullâh Efendi'nin biyografisine katkılarda bulunabilir. Zuhûrî'nin kaynaklarda adı geçmeyen, devrinin ve kendi hayatının bilinmeyenlerine ışık tutan Mektûbât adlı eseri bu makalede genel hatları ile tanıtılmıştır. Eserin bir bütün hâlinde yayıma hazırlanıp ilim âleminin istifadesine sunulması ise makale yazarının planları arasındadır.

KAYNAKÇA

- Alpay Kut, Günay (1974). Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar. *Bellekten*. 21-22 (1973-1974): 223-252.
- Atalay, Besim (1986). *Divanü Lûgati't-Türk Dizini*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Batıslam, H. Dilek. (2002). "Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım". *İlmî Araştırmalar*. (13): 17-34.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford At The Clarendon Press.
- Çakır, Ömer (2005). *Türk Edebiyatında Mektup*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Çapan, Pervin (2005). *Mustafa Safâî Efendi Tezkire-i Safâî*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Derdiyok, İ. Çetin (1994). "Eski Türk Edebiyatında Mektup Yazma Kuralları Hakkında Bilgi Veren En Eski Eser Ahmed-i Dâî'nin Teressül'ü". *Toplumsal Tarih*. 1 (6): 56-59.
- Derdiyok, İ. Çetin (1997). "Eski Edebiyatımızdan Günümüze Mektuplarda Biçim". *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*. (415): 665-671.
- Ekinci, Ramazan (2018). *Vekâî'ü'l-Fuzalâ Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. C. 2. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Gökyay, Orhan Şaik (1974). "Tanzimat Dönemine Değın Mektup". *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*. (274): 17-23.
- Kahraman, Asiye. (2002). *İshak-zâde Zuhûrî Divanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kahraman, Seyit Ali (1996). *Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî*. C. 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kaya, İ. Güven (2007). "Eski Türk Edebiyatında Manzum Mektup Türü ve Pâre Pâre Ahmet Çelebi ile Lâmiî Arasındaki Manzum Mektuplaşma". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (32): 115-126.
- Kurnaz, Cemal ve Tatcı, Mustafa (2001). *İnehan-zâde Mehmet Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri C. 2*. Ankara: Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım.
- Sevgi, Ahmet (1994). "Neylî'nin Manzum Bir Mektubu". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (3): 73-83.
- Şemseddin Sami. (1901). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1964). Türk Edebiyatında Mektup. *Tercüme*. XVI (77-80). Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Yalçınkaya, Mehmet Akif. (2022). "16. Yüzyıl Şairlerinden Kara Fazlî'nin Duâ-nâme'si". *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*. (31): 890-900.
- Yıldız, Enes. (2021). "İlbegli-zâde Muhammed Meylî'nin Manzum Mektubu ve Oğlunun Bu Mektuba Cevabı". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. 5 (1): 320-341.